

KONTINGENTNE MOGUĆNOSTI DJELOVANJA POLITIČKOG I PRAVNOG SUBSISTEMA

CONTINGENT POSSIBILITIES OF THE WORKINGS OF POLITICAL AND LEGAL SUBSYSTEMS

Mensur Kustura, Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku, BiH
Adnana Šabani, Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku, BiH

SAŽETAK

Tekst, pod naslovom «Kontingentne mogućnosti djelovanja političkog i pravnog sistema», bavi se pitanjem, kako su kompleksni problemi odnosa moći u okvirima normativne legitimnosti tematizirani u sistemsko teorijskim raspravama o moći i pravnom sistemu. Niklas Luhmann razmatra ovu problematiku sa osvrtom na funkcionalni odnos između kontrole političke moći i aspekata institucionalne legitimnosti.

Ključne riječi: kontingentnost, kompleksitet političkog sistema, civiliziranje moći, institucionalna legitimnost, organizacijska moć,

Keywords: contingency, complexity of the political system, the civilization of power, institutional legitimacy, organizational power,

ABSTRACT

The work, titled „Contingent possibilities of workings of political and legal subsystems“ delves on the issue of the nature of the complexity of the problems and issues of the relations of power and normative legitimacy as they are themed in the systemic theoretic discussions on power and the legal system. Niklas Luhmann considers these topics as they relate to the functional relation between the control of political power and the aspect of institutional legitimacy.

UVOD

Tematika manifestacije moći i njenog nastajanja u zavisnosti od načina pribavljanja njene legitimnosti u funkcionalno diferenciranim društvima je ne samo u sociološkim teorijama o moći nego i u naučnim raspravama u okviru moderne pravne sociologije i filozofije prava veoma aktuelna. Ovo je posebno uočljivo u brojnim interakcijama moći (nastajanje, oblikovanje, kontrola, vršenje moći), na način na koji se one razmatraju u okvirima teorijskih rasprava u smislu oblikovanja jedne posebne sociološke teorije moći i prava. Ovdje se najprije polazi od kompleksiteta odnosa moći, koji su građeni na normativnim postulatima unutar institucionalne moći. Pored toga, ovdje se postavlja i principijelno pitanje nastajanja, stvaranja i oblikovanja moći, i to, kako se posebni slučajevi uticaja političke javnosti i civilnog društva, koji su svojstveni modernom demokratskom poretku, manifestuju na procese nastajanja moći. Nadalje bit će tematiziran i aspekt kontrole moći i njenog organiziranja, koji je u modernim političkim sistemima karakteriziran kroz diskrepancu između institucionalnih (normativnih) izvora legitimnosti i moći i postojećih političkih mehanizama moći i strukture vlasti. Teorijskim diskusijama unutar ovog teksta je pripisano jedno značenje u dvostrukom pogledu: prvo je ovdje poduzet pokušaj, razviti jednu kritičku procjenu pojma oblikovanja legitimnosti u odnosu na problem kontingencija odnosno problem

kompleksiteta političkog subsistema, i drugo, predstavlja ovaj tekst jedan pokušaj eksplikacije funkcionalne interakcije vršenja moći kroz oblikovanje legitimnosti i participaciju socijalnih grupa (civiliziranje političke moći).

LEGITIMNOST, KONTINGENTNOST I POLITIČKI POREDAK U FUNKCIONALNO-DIFERENCIRANOM DRUŠTVU

Njemački sociolog prava i istaknuti mislilac sistemsko teorijske paradigme kompleksnog društva Niklas Luhmann (1927 – 1998) piše da je politički subsistem jedan funkcionalni subsistem pored drugih, koji se razlikuje u stvari u načinu samoreferencijalitetu od drugih subsistema, jer za politički subsistem samo su relevantne političke odluke i sa tim politička moć, koji na osnovi priznatih razlika između vlade i opozicije kroz biračku populaciju mogu biti procijenjeni.¹⁰ Funkcije političkog subsistema za strukturalno diferencirano društvo leže u produkciji, upravljanju i kontroli za funkcionalno diferencirano društvo političke moći.¹¹ Legitimnost kolektivno obavezujućih odluka ne rezultira se više iz tradicionalnih formi neposredne saglasnosti i determinacije pravilnih odluka.¹² Socijalni procesi, o kojima se ranije isključivo odlučivalo preko legitimacijskih postupaka, sada su u visoko kompleksnim društvima zamjenjeni kroz opšte zaobilazne mehanizme oblikovanja smisla i stabilizacije. Kod visokog kompleksiteta, subsistemske kontingencije i varijabiliteta funkcionalno diferenciranog društva ne može više legitimacija političke moći ostati prepuštena jednom «imanentno» pretpostavljenom moralu, nego mora u političkom i pravnom subsistemu biti dostignuta. Pored toga treba biti osigurano, da pravila za obavezujuće

odluke kao premise o ponašanju budu pretpostavljene, bez toga da može biti unaprijed specificirano, kakve konkretne odluke trebaju da budu usvojene. Novo kod takvih legitimacijskih procesa karakterizira Niklas Luhmann na sljedeći način: «Legitimacija kroz postupak i kroz jednakost mogućnosti, da bi se otuda dobile zadovoljavajuće odluke, nastupa na mjesto starijih prirodno pravnih objašnjenja ili razmjene formalizovanih metoda obrazovanja konsenzusa. Postupci nalaze jedan način generalnog priznanja, koje je nezavisno od vrijednosti zadovoljavanja pojedinačne odluke, i ovo priznanje involvira prihvatanje i uvažavanje obavezujućih odluka.»¹³

Politička moć se rezultira prema ovom shvatanju iz socijalnih relacija subsistema: «Bez obzira kako je pojam moći pojmljen i da li je i kako se on razlikuje od drugih formi utjecaja ili resursa ospoljenja: svaki put se radi o socijalnom odnosu, u kome na obje strane može drugačije biti djelovano.»¹⁴ Političkoj moći subordinirani socijalni akteri doživljavaju moć i prilagođavaju se moći samo onda, kada oni ne bi vidjeli i preferirali druge mogućnosti vlastitog djelovanja. Sa druge strane, isto tako nosilac moći ispoljava vlastitu moć prema Niklas Luhmann samo onda, «kada on ovo ne čini neizbježno kao jedan automat, nego kada se on odluči za to, da bi sproveo jedan definisan pravac ponašanja.»¹⁵ Ovakva situacija posjeduje uvijek obilježje dvostruke kontingencije. Svaki u komunikaciji participirajući sistem može principijelno na različit i za njega odnosno za komunikacijske partnere nesigurno predvidiv način djelovati. Iz toga Niklas Luhmann zaključuje: «Moć nastaje, prema tome, samo pod uslovima dvostruke kontingencije na obje strane odnosa. To znači da: kako za nosioce moći tako i za moći subordinirane aktere mora odnos tako

¹⁰ Luhmann, 1981, str. 33.

¹¹ Luhmann, 1988, str. 49.

¹² Luhmann, 1997, str. 30.

¹³ Ibid., str. 31.

¹⁴ Luhmann, 1987, str. 117.

¹⁵ Ibid., str. 117.

biti definisan, da oboje mogu i drukčije djelovati. U ovom smislu dakle čak: podvostručenje dvostruke kontingencije.»¹⁶ Ako jedna takva dvostruko kontingentna relacija bude pretpostavljena, dopušta se da se uloga moći kao komunikacijskog medija prema Niklas Luhmann sadržajnije razumije: «Moć osigurava moguće determinističke nizove, nezavisno od volje moći subordiniranih socijalnih aktera – da li oni to žele ili ne.»¹⁷ Funkcija moći se sastoji u regulaciji kontingencije kompleksnih socijalnih sistema. «Kao i svaki drugi medijski kod, odnose se isto tako i kodovi moći na jednu moguću – ne nužno na jednu stvarnu – diskrepancu rezultata selekcije između alter i ego, tako da on njih izjednačava.»¹⁸ Moć je dakle po Niklas Luhmann pojmljena *kao simboličko generalizirani medij komunikacije političkog sustava*, pri čemu utjecaj ovog medijuma u bitnom se zasniva na negativnim mogućnostima sankcija kroz moć vlastodržaca prema moći subordiniranih.¹⁹ Niklas Luhmann polazi zato od toga, da je moć samo prepoznatljiva i prakticirana, kada se ponašanje aktera orijentira prema jednom simboličkom kodu, koji definira jednu situaciju kao situaciju moći: «Moć je dakle uvijek onda i samo onda data, kada učesnici njihovo ponašanje definiraju u odnosu na jedan primjeren medijum komunikacije.»²⁰ Teorija moći imala bi se dakle neodgodivo zanimati sa uslovima i konsekvencijama institucionalizacije jednog takvog koda moći, koji za tipičnu situaciju reguliše orijentacijske mogućnosti priprema i pripisivanje kauzaliteta.²¹ *Moć u modernom društvu* prema ovoj teorijskoj koncepciji *djeluje* ne više na osnovu socijalne slojevitosti, nego *na osnovu formalne organizacije*. Sva stupnjevanja, konkretne

divergencije i oplemenjivanje moći je danas usmjereno na formalnu organizaciju. To se posebno odnosi za građenje dužih i postojanih nizova moći, za indirektno primjene moći, kao npr.: upravljanje izvršavanjem moći kroz druge aktere, i za stupnjevanje efektivnosti u smislu, da sa jednom odlukom mogu mnoge, u pojedinačnom još nepoznate, ali za to usklađene posljedice inicirati odluka.²² Organizacije je jedan mehanizam diferencijacije i raspodjele moći. Za Niklas Luhmann ne postavlja se više u modernim društvima pitanje zloupotrebe moći, nego se radi o pitanju, da li društvo kroz organizaciju ne proizvodi previše neupotrebljive moći.²³ Organizacijska moć po Niklas Luhmann nije ništa drugo nego jedan slučaj primjene preoblikovanja pozitivnih u negativne sankcije. Ona se zasniva na tome, «da se članstvo u organizacijama i posebno izvršavanje viših pozicija dopušta kao prednost i nedopuštanje odnosno uskraćivanje može se potom odnositi na negativne sankcije. Ova moć sankcija može biti sa njene strane detaljno kondicionirana. Svaki akter se mora jednoj prethodno datoj strukturi zadataka i pozicija prilagoditi i upute izvršavati (odnosno upute davati!), da ne bi bio otpušten. Uslovi mogu biti promjenjeni, ali promjena može sa njene strane isto tako biti kondicionirana.»²⁴

Postojanje kompleksnih organizacijskih sistema unutar društva ima za posljedicu, da je organizacijska moć spolja drugačije procjenjena, nego sa unutrašnjeg stanovišta. Od spolja gledano, moć je pripisana vrhu, dok u stvarnosti postoje teško spoznatljive ravnoteže moći, koje osim toga variraju sa temama i situacijama. Ovo se usmjerava u slučaju organizacije na formalnu hijerarhiju. Otuda je hijerarhijskom vrhu pripisano više moći, nego što je on stvarno ima. Ovaj proces kauzalne atribucije ostaje,

¹⁶ Ibid., str. 117.

¹⁷ Luhmann, 1988, str. 11.

¹⁸ Ibid., str. 12.

¹⁹ Vidi o tome: Ibid., str. 12.

²⁰ Luhmann, 1987, str. 118.

²¹ Ibid., str. 118.

²² Ibid., str. 122.

²³ Ibid., str. 123.

²⁴ Ibid., str. 122.

i tek to čini odnose kompleksnim, ne bez utjecaja na stvarne odnose moći. Organizacija prema vani mora atribuciju moći nagraditi, jer drugačije ne bi više organizacija u okruženju mogla biti kao organizovani poredak promatrana i uvažavana; za spoljašnju komunikaciju potrebne su simplifikacije, koje onima napolju omogućuju jedno uvažavanje (postupak) organizacije. Saglasno tome, mora se prestiž moći hijerarhijskog vrha njegovati i očuvati. Sa tim je eksterno pripisivanje moći, jedan faktor moći u internim konfliktima. Nosioци pozicija moći mogli bi prijetiti, organizaciju da napuste ili na neki način stvoriti situacije, u kojima za okruženje biva prepoznatljivo, da organizacija ne djeluje kao funkcionalna cijelina utjecaja i odlučivanja. Na toj osnovi postoji jedan oblik informalne moći formalnog vrha, koja se na tome zasniva, da njegova moći biva atribuirana. I ova atribucija kao simboličko generalizovani proces je osjetljiva prema informacijama o činjenicama.²⁵ Sa izgradnjom organizacijske moći mogle bi iluzorne (neostvarive) komponente preko opazajnih diferencijacija između sistema i okoline postati realne. Uporedivo sa jednim kreditom postoji prema Niklas Luhmann kod pojama moći jedno ograničeno smisljeno prekoračenje resursa: «Nosilac moći donosi više odluka i postiže djelovanje više odluka, nego što ih on u konfliktnim slučajevima može sprovesti. Pored toga, njemu pomaže pod modernim uslovima diferencijacija između sistema društva i sistema, organizacije i procesa atribucije. Kada nosilac moći njemu priračunatu moć manje koristi i sebe ograničava na moć, koju on stvarno ima, izaziva on jedan deflatorski trend. On radi intenzivno na njegovim organizacijskim instrumentima i opasnost je, da on uopšte ne stigne iz zone prijetnje u zonu uspjeha ispoljavanja moći. Obrnuto: kada se nosilac moći prejak na samo njemu pripisanu moć

oslanja, izaziva on jedan inflatorski trend. On biva sa tim zavisen od vidljivih uspjeha, koji pokazuju, da on moć ima, i istovremeno ranjiv kroz krize, u kojima biva vidljivo, da on njegove odluke ne može osigurati kroz sankcije.»²⁶ U unutrašnjoj diferencijaciji političkog sistema u politiku, upravu i publiku otkriva Niklas Luhmann jednu spiralnu konstelaciju moći: «Što su jače i jasnije ove tri forme sudjelovanja u političkom sistemu – *publika, politika i uprava* – diferencirane i uzajamno osamostaljene mogle biti, utoliko jače nastaje jedan kružni proces moći. Publika bira vodeće ličnosti i političke programe u politici, političari koncentrišu premise za obavezujuću odluku, uprava odlučuje i povezuje sa tim publiku, koja sa svoje strane ponovo bira. Ovaj kružni tok inducira sa njegove strane jedan suprotni kružni tok, i to u mjeri, kao da ponašanje pod visoko kompleksnim uslovima mora biti izabrano i tako ostaje upućeno na prethodnu redukciju kompleksiteta.»²⁷ Tako da institucionalna politika može jedva raditi bez projekata uprave. Publika je upućena na prethodnu selekciju ličnosti i programa unutar politike. Uprava potrebuje u mjeri, u kojoj ona ekspandira u kompleksna područja djelovanja, dobrovoljno sudjelovanje publike, dakle treba ovoj utjecaj dopustiti. Unutar jednog takvog dvostrukog kružnog toka razvijaju se sve «apsolutne» uporišne tačke, sve prirodno pravne odnosno transcendentne sigurnosti. Konstelacija moći kod Niklas Luhmann se konstituira kao zatvoreni samoreferencijalni sistem: «Jedan intenzivan kontakt sa okruženjem nije sa tim ni u kom slučaju isključen: ali informacije nalaze samo pristup, kada i koliko se one prilagođavaju samoreferencijalnom procesiranju ovog sistema i njegov poredak sa uvijek novim elementima reproduciraju.»²⁸

²⁶ Ibid., str. 125.

²⁷ Luhmann, 1987, str. 148.

²⁸ Ibid., str. 148.

²⁵ Ibid., str. 124.

Za pravni subsistem imanentna interna diferencijacija u centar i periferiju, sa sudstvom kao centrom može se na sličan način, isto tako, opažati i u političkom subsistemu. Centar političkog subsistema je ovdje zauzet kroz državnu organizaciju. Periferija političkog subsistema sastoji se prema Niklas Luhmann iz političkog grupiranja i političkih partija: «Politička periferija mora, da bi njenu funkciju podrške (političkog mobiliziranja) mogla uopšte ispuniti, spontanije biti oblikovanja nego sama država.»²⁹ Presudno za održavanje ovog poretka je održavanje diferencijacije između centra i periferije; čija je sistemsko interna granica definisana kroz nosioce funkcija (uloga) i u transsistemskom kružnom toku političke moći (re)producirana. Drugačije, ne može nikakva demokratija postojati. Demokratizacija političkog subsistema povećava kompleksitet sistema i istina, kako Niklas Luhmann pretpostavlja, u jednoj mjeri, «da sistem sebi jednu hijerarhijsku organizaciju može samo još u njegovom državnom jezgru dopustiti i kao kompleksni sistem prema formi diferencijacije centra i periferije mora pristupiti.»³⁰

ZAKLJUČAK

Dopušteno je sljedeće konstatovati: da Niklas Luhmann polazi od toga, da moć u jednom funkcionalno diferenciranom društvu nije više vršena na osnovi socijalne stratifikacije, *nego na osnovu formalne organizacije; moć reducira kompleksitet u jednoj za druge obavezujućoj formi* i omogućava prenošenje odluka; ispoljavanje *moći sastoji se pretežno u izvođenju negativnih sankcija*; legitimnost kolektivno obavezujućih odluka rezultira se *iz jedne formalno demokratski osigurane procedure* kroz jednu difuznu masovnu lojalnost. Politički subsistem se nalazi pod pritiskom različitih alternativa (opcija), na kojima se

²⁹ Luhmann, 1993, str. 336.

³⁰ Ibid., str. 336.

zasniva problem kontingencija. Da bi se otuda izbjegao haotičan razvoj političkog i pravnog subsistema, kontingencija biva dovedena pod kontrolu političkog subsistema. Oblikovanje legitimnosti je funkcija političkog subsistema, koji donosi najvažnije odluke za kompleksno društvo. Drugi funkcionalni sistemi su rasterećeni od legitimacijskih problema. Istina, ovo legitimacijsko rasterećenje znači više autonomije za sisteme, ali politički subsistem kontroliše njihove odluke u poslednjoj instanci. Pored toga je političko administrativnom kompleksu pridodat zadatak, političke odluke donijeti i implementirati. Odluke političkog subsistema odnose se samo na interesne strukture političkog sistema; civiliziranje političke moći znači, da isto tako i drugi politički akteri trebaju participirati u procesima oblikovanja političkog sistema. Ova koncepcija je karakterizirana od dvije dijametralno suprotne evolutivne linije: s jedne strane radi se o jednom usmjerenom političkom nastojanju za ovladavanjem moći, a s druge strane civiliziranje političke moći pretpostavlja istovremeno jednu suprotno organizovanu i normativno kontrolisanu (pre)raspodjelu političke moći.

LITERATURA

- [1] Brodacz, Andre 1998: *Mächtige Kommunikation in Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme*, in: Imbusch, Peter (Hrsg.) 1998: *Macht und Herrschaft. Sozialwissenschaftliche Konzeptionen und Theorien*, Opladen: Leske+Budrich: 183-195.
- [2] Luhmann, Niklas 1970: *Soziologie des politischen Systems*. In: Luhmann, Niklas 1970: *Soziologische Aufklärung 1. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*, 5. Auflage, Opladen, Westdeutscher Verlag.
- [3] Luhmann, Niklas 1981: *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*, München - Wien, Günter Olzog Verlag.

- [4] Luhmann, Niklas 1985: Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- [5] Luhmann, Niklas 1987: Gesellschaftliche Grundlage der Macht: Steigerung und Verteilung. In: Luhmann, Niklas 1987: Soziologische Aufklärung 4. Beiträge zur funktionalen Differenzierung der Gesellschaft, Opladen, Westdeutscher Verlag.
- [6] Luhmann, Niklas 1988: Macht; Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.
- [7] Luhmann, Niklas 1993: Das Recht der Gesellschaft, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- [8] Luhmann, Niklas 1997: Legitimation durch Verfahren, Frankfurt a.M.: Suhrkamp & Lucius.